

УДК 94 (477)
ББК 83.3 (4УКр)

Побутові умови і матеріальне становище Володимира Гнатюка в 1919 – 1926 роках (на основі архівних матеріалів)

У статті досліджено побутові умови і матеріальне становище В.Гнатюка упродовж 1919 – 1926 рр. Розкрито їх вплив на вивчення родинного й побутового життя ученого, дослідження його наукової діяльності. Охарактеризовано місце і роль В.Гнатюка у складній для сім'ї та родини час через призму бачення побутових умов і матеріального становища, оцінено його не лише як відомого науковця, вченого, але й як турботливого чоловіка і люблячого батька.

Ключові слова: *повоєнний період, побут, побутові умови, матеріальне становище, В.Гнатюк, «Літературно-науковий вісник», архівні матеріали, листування, Львів, Криворівня.*

Ivan Zuliak Living and financial conditions of Volodymyr Hnatiuk in 1919 and 1926 (on achieve materials basis).

This article deals with the living and financial conditions of Volodymyr Hnatiuk in 1919 and 1926. It shows their influence on study of the scientist's family life and living conditions, his scientific activities. It also shows V. Hnatiuk's role and place during the difficult period for his family through the living and financial conditions, evaluates him not only as famous scientist, but also as diligent husband and loving father.

Key words: *after war period, living conditions, financial conditions, V. Hnatiuk, "Literature and scientific magazine", archive materials, Lviv, Kryvorivnya.*

Цього року минає 140 років з дня народження визначного українського вченого, організатора вітчизняної науки, фольклориста, етнографа, довголітнього члена і вченого секретаря НТШ – Володимира Михайловича Гнатюка. Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена тим, що незважаючи на значну увагу вітчизняної історіографії до творчої спадщини В.Гнатюка загалом, маловивченим аспектом його діяльності залишаються побутові умови і матеріальне становище упродовж 1919 – 1926 років зокрема.

Готуючи наукову статтю, керувався наміром насамперед з'ясувати власне ці практично ще не зовсім вивчені аспекти його багатогранної постаті на основі аналізу листів, позаяк листування ученого є цінним джерелом у всебічному вивченні родинного й побутового життя, дослідженні його наукової діяльності.

Об'єктом дослідження є суспільно-побутові та соціально-економічні процеси, що відбувалися у Західній Україні впродовж 20-х рр. ХХ ст. та місце в них В. Гнатюка. Предметом дослідження є побутові умови та матеріальне становище В.Гнатюка і їх вплив на вивчення сімейного і родинного життя ученого, дослідження його наукової діяльності. Мета статті – на основі аналізу листів висвітлити побутові умови та матеріальне становище В.Гнатюка в досліджуваний період.

Для досягнення мети поставлено такі завдання: по-перше, висвітлити як побутові умови і матеріальне становище В.Гнатюка у 20-х рр. ХХ ст., так і їх вплив на його наукову працю, по-друге, оцінити його місце і роль у складній не лише для власної сім'ї та родини час, але для української інтелігенції зокрема, по-третє, через призму бачення побутових умов і матеріального становища оцінити його не лише як відомого науковця, вченого, але й як турботливого і люблячого батька.

Хронологічні рамки публікації охоплюють період упродовж 10 лютого 1919 р. – 7 березня 1928 р. Історіографія досліджуваної проблеми представлена працями О.Черемшинського [Черемшинський 1996: 2; Черемшинський 1998: 16], І.Герети [Герета 1996: 101], М.Мушинки [Мушинка 1996: 11; Мушинка 1975; Мушинка 1998: 4; Мушинка 2002: 3], О.Купчинського [Купчинський 1999: 72], О.Романіва [Романів 1996: 10], О.Сапеляк [Сапеляк 2004: 794] та багатьох інших дослідників, у яких в основному розкрито взаємини В.Гнатюка з І.Франком, К.Студинським, М.Коцюбинським, окремі віхи життя і творчості як дослідника фольклору Закарпаття, його місця і ролі в НТШ та інше. Однак досліджувана нами проблема не набула цілісного і комплексного аналізу.

Основу джерельної бази складають архівні матеріали фонду Р-3443, що зберігаються у Державному архіві Тернопільської області (далі – ДАТО). Аналізовані архівні матеріали – 175 листів В. Гнатюка та його дружини до дітей, потрапили на зберігання до архіву завдяки

плідній співпраці відомого дослідника творчості В.Гнатюка – М.Мушинки і Б.Хаварівського, колишнього директора ДАТО [ДАТО 18: 1].

Аналізуючи листи, маємо змогу не лише прокоментувати їх зміст, але й дослідити побутові умови і матеріальне становище В.Гнатюка у складній для його сім'ї та родини час, простежити відносини між окремими членами родини, побачити піклування батька про майбутнє своїх дітей, зокрема щодо питань, пов'язаних зі здобуттям освіти тощо.

Переважає більшість листів написана саме до дочки Ірини, менше до Лесі й практично поодинокі листи до сина Юрія. По-різному можна оцінити таку кількість листів, написаних власне до дочки Ірини та її чоловіка Василя. Однак, на нашу думку, саме цим пояснюється неоднозначне ставлення до своїх дітей, оскільки саме старша дочка – Ірина – була відповідальнішою, частіше письмово спілкувалася з батьками і можливо, навіть більше про них дбала в матеріальному плані.

В. Гнатюк, незважаючи на власну недугу та хворобу дружини – Олени Майковської, постійно турбувався про своїх трьох дітей – Ірину, Лесю, Юрія. Звичайно, що це відображено практично в усіх його листах. Прагнув отримати від них хоча б одного листа щотижня. Так, у листі від 12 січня 1920 р. писав про те, що одержав від дочки Лесі за чотири місяці одного листа, від Ірини – за два місяці одного листа і поштову листівку [ДАТО 18: 20]. Складність листування з дітьми пов'язана також ще й з тим, що вони, перебуваючи за кордоном, постійно змінювали місце проживання, тому є імовірність того, що значна частина листів, просто не доходила до адресата і, звичайно, перевірка цензури, що особливо посилилася після 1922 року.

Окрім того, варто наголосити на тому, що в орендованому помешканні В.Гнатюка у Львові було завжди велелюдно, що не зовсім подобалося дружині і створювало певні труднощі для сім'ї, пов'язані як з харчуванням гостей, так і їх комфортним перебуванням у місті [ДАТО 1: 1, 8]. Окрім того, його дружина також часто хворіла, деколи навіть упродовж шести тижнів [ДАТО 18: 22], тому піклування про гостей було доволі складною справою [ДАТО 17: 24 зв].

Маючи непрості побутові умови, винаймаючи помешкання, В.Гнатюк намагався не залишити у біді й підтримати своїх знайомих, родичів, друзів та інших. Упродовж певного часу в них проживала пані Вітовська з двомісячною дитиною [ДАТО 18: 10]. Сім'ю І.Франка власник житла також «викидає з хати» і вони не змогли знайти іншої, тому просилися до них пожити якийсь час [ДАТО 18: 33]. У них винаймав помешкання Ю.Полянський за харчі, а саме: 20 кг пшеничної муки, 15 кг кукурудзяної муки, 5 кг гречаної крупи, 2 кг цукру, 4 кг м'яса [ДАТО 1: 195 а].

Для того, щоб мати змогу вижити у складних умовах того часу, в орендованому помешканні В.Гнатюка майже постійно квартирували гімназисти з 1-ї гімназії [ДАТО 18: 10]. Наприклад, вартість обіду в ресторані складала 4 – 5 тис. м., у В.Гнатків – 3 тис. марок (далі – м.). [ДАТО 1: 200]. В умовах міського житла дружина навіть придбала для утримання десяток курей. Хоча власник квартири був проти цього [ДАТО 18: 31].

Річ у тому, що у вересні 1922 р. в будинку, орендованому В.Гнатюком, стався вибух, що призвів до того, що у передпокої повілітали вікна, була пошкоджена стіна [ДАТО 1: 195 а]. Часопис «Діло» пояснював ситуацію тим, що вибух стався у приміщенні головно через вибори до польського сейму. Окрім того, пошкоджень від вибухів зазнали НТШ, Академічний дім у Львові, Українська гімназія у Долині, «Сокіл» у Станиславові.

В.Гнатюк постійно відчував нестачу коштів для купівлі палива на зиму, як він писав в одному з листів від 16 січня 1920 р., що «не знає, чи доживе до весни...» [ДАТО 1: 22]. Певну матеріальну підтримку В.Гнатюку надавали його діти, зокрема дочка Ірина та зять Василь. Знаючи про відсутність коштів на придбання дров, вони неодноразово надсилали для цього кошти [ДАТО 18: 22].

Деколи продукти харчування В.Гнатюкові доставляли родичі. Влітку 1920 р. вони привезли 1,5 кг масла, 2 хлібини, пізніше 4 хлібини. В умовах зростаючої інфляції вартість буханця хліба складала 7 м., кілограма сала 140 м., м'яса – 150 м., картоплі – 2,40 корон (далі – кор.). Для приготування салату купляли лободу [ДАТО 1: 44 зв]. Наприклад, на святкування

ювілею 50-річчя у В.Гнатюка на вечерю навіть не було 300 м. [ДАТО 1: 44 зв]. Дружина у листі до дітей, датованому 8 січня 1921 р. писала про те, що його зарплати навіть не вистачає на 2 кг м'яса [ДАТО 1: 104].

У листі від 8 червня 1920 р. В.Гнатюк пише про відсутність продуктів харчування, позаяк його твори не друкують і зарплата коректора у нього доволі мізерна. У нього навіть виникла ідея влітку покинути Львів і податись у село [ДАТО 1: 49]. На думку В.Кубійовича, зважаючи на хворобу, В.Гнатюк зміг прожити ще 20 років, завдяки дбайливій лікарській опіці, розумному домашньому режиму і перебуванню щороку в горах і Криворівні [ДАТО 14: 5].

В.Гнатюк з сім'єю доволі часто приїжджав до Криворівні, вважаючи відпочинок там найкращим. Правда, діти з цього приводу мали іншу думку [ДАТО 1: 44]. В. Кубійович писав про те, що Криворівня, була місцем відпочинку не лише В.Гнатюка, але й І.Франка, М.Грушевського, М.Коцюбинського, Г.Хоткевича, М.Павлика, Ф.Колесси та інших відомих постатей [ДАТО 14: 5]. Власне, у Криворівні В.Гнатюк зупинявся у місцевого дяка [ДАТО 1: 30], був добре знайомий з парохом Олексієм Волянським [ДАТО 14: 8].

Незважаючи на свій науковий статус, В.Гнатюк був невибагливим до місцевого середовища, привітним і користувався цілком заслуженою повагою серед населення. У спогадах про нього І.Крип'якевич писав, що «В.Гнатюк був погідної, веселої вдачі, дещо іронічно-скептичний, писав дотепні листи, між іншим латинською мовою» [ДАТО 14: 2].

В.Кубійович описував цікаву ситуацію, коли селяни Закарпаття навіть вважали його австрійським престолонаслідником Рудольфом, який інкогніто намагається вивчити важке життя простого люду, тому до нього часто вони зверталися зі скаргами на панське свавілля [ДАТО 14: 8].

Влітку 1923 р. В.Гнатюк з дружиною і М.Бондарівною відпочивали у Соколівці, вартість поїздки склала 1 млн м. [ДАТО 1: 213, 213 зв]. Востаннє він виїжджав на Гуцульщину у 1925 році [ДАТО 14: 5].

Будучи важкохворим, В.Гнатюк запрошував своїх дітей відпочити у лісі, погуляти, порибалити у гірських потоках. Надіявся, що приїде лише Іра, однак і вона не змогла приїхати у гості до батька [ДАТО 1: 174]. Справа у тому, що на лікування в санаторії у В.Гнатюка хронічно не вистачало коштів. Його дружині необхідно було пройти курс лікування у Карлсбаді і відповідно мати пристойний одяг для поїздки. У одному з її листів до дітей йдеться про те, що він в усьому був надзвичайно ощадливим, вважав, що вона може їхати в тому одязі, який має. «Одже, сподівайтесь кочкодана...» – писала вона [ДАТО 1: 28].

Як свідчить аналіз листів, В.Гнатюк, незважаючи на важку хворобу, постійні побутові клопоти, складне матеріальне становище, був толерантним, з повагою ставився до своєї дружини, передусім, дбав про неї, високо її цінував і шанував. Власне, в цьому виявився яскравий приклад самопожертви В.Гнатюка. Відповідно і Олена Майковська, відчуваючи турботу чоловіка про себе, намагалася створити йому нормальні умови існування, зважаючи на його важкий стан здоров'я. Підтвердження цьому є його лист до дітей, датований 22 травня 1926 року, в якому він пише: «Якби на місці мами була така «господиня», як Франчиха (дружина І.Я.Франка – автор), то я, певно, вже 15 літ лежав у гробі. І якби Франко мав іншу господиню, що про нього дбала би, він був би жив до нині і працював, бо був сильною конституції...» [ДАТО 1: 237 зв].

Побутові умови сім'ї погіршилися після смерті В.Гнатюка. В його дружини виникли серйозні проблеми з житлом, позаяк К.Студинський запросив за оренду помешкання 150 доларів США [ДАТО 1: 241]. Зрозуміло, що таких коштів Олена Майковська не мала. Відбувався суд. Намагаючись підтримати вдову, В.Левицький, Л.Цегельський та інші, вели перемовини про те, що ще за життя В.Гнатюк вніс прохання до виділу НТШ про виділення йому службового житла. В.Охримович звертався до судді з такими словами: «Чого Ви ту бідну Гнатюкову в біду пхаєте, знаєте, що право локаторів скінчитися, і она тогди буде мусила випровадитися без нічого, а тепер ми її дамо 100 зл. місячної пенсії і 200 дол. на хату» [ДАТО 1: 243 зв].

Судовий процес відкладався до 28 червня 1927 р. у зв'язку з відсутністю К.Студинського, який поїхав до Харків на з'їзд. Не маючи виходу із ситуації, Олена Майковська в принципі погоджувалася на те, що НТШ дасть їй на оренду інше помешкання за 350 доларів США і 100 зол. місячної пенсії [ДАТО 1: 246]. Щодо призначення пенсії вдови В.Гнатюка турбувався К.Студинський [ДАТО 1: 214] і М.Грушевський [ДАТО 1: 247 зв]. Однак надії на її призначення практично не було [ДАТО 1: 249]. Прикра ситуація, пов'язана із помешканням, вирішилася, і Олена Майковська мала змогу винаймати житло за 30 зол. місячної оплати [ДАТО 1: 251].

Матеріальне становище В.Гнатюка у той час було доволі складним. Він намагався отримати будь-які кошти для того, щоб вижити. Через своїх дітей, в основному дочку Ірину і зятя Василя, намагався знайти можливість надрукувати свої твори за кордоном на таких умовах: з тиражу 5000 примірників вартістю 5 – 10 корон (далі – кор.) мати 5 – 10 % від ціни кожного примірника [ДАТО 18: 11].

На таких умовах В.Гнатюк домовився про друк своїх творів видавцем Фірулком, намагався дізнатися про умови друку у видавництві «Час», «Всесвіт» [ДАТО 1: 27 зв.]. Окрім того, В.Гнатюк планував друкувати свої твори у США, Канаді, однак від видавців навіть відповіді не отримав [ДАТО 1: 152], намагався домовитися з Я.Оренштайном про видання популярних книжок для молоді та селян [ДАТО 1: 226].

До літа 1920 р. В.Гнатюк підготував для видавництва 9 – 10 книжок популярного змісту з ілюстраціями до трьох О.Кульчицької, до інших – Ю.Панькевича. Він планував, що кожна книжка матиме систематизований вибір текстів усної народної творчості з передмовою [ДАТО 1: 30].

У житті В.Гнатюка був період, коли він змушений був продавати деякі твори зі своєї бібліотеки в основному російські до Ужгорода у зв'язку зі складним матеріальним становищем [ДАТО 1: 194 а]. З часу відправлення книг минуло більше року, а грошей за них він так і не отримав. З цього приводу він писав, що «бо то все йде бюрократичною дорогою, отже, тягнеться, як циганський батіг» [ДАТО 1: 198 д].

Незважаючи на важку хворобу, особисту зайнятість, пошуки можливості отримати певні кошти, В.Гнатюк цікавиться видавничою справою, зокрема «Граматиною» З.Кузелі. З цього приводу висловлює власну думку щодо вживання галицьких форм слів «сей», а не «цей», поміркованого використання українізмів, що були модними на той час. У цьому контексті він наводить приклад публіцистичного стилю преси і праць І.Огієнка [ДАТО 1: 37 зв].

Складність ситуації пов'язана з тим, що В.Гнатюк у цей час навіть не мав пристойного одягу, незважаючи на свій високий науковий статус. Зокрема, у листі до Ірини просить передати для нього сюртук і камізельку, залишені сином Юрієм у сестри Лесі [ДАТО 1: 20]. Наскільки складним було матеріальне становище В.Гнатюка, що його син ходив у позиченому одязі, однак батько все ж таки більше дбав про його духовний розвиток і на певну незначну суму придбав для нього літературу [ДАТО 1: 44 зв]. До речі, дружина також доношувала речі, що їх передавала дочка Ірина. Так, в одному із листів вона писала про те, що доношує старий плащ, підшитий чорним жакетом, у ньому доволі тепло, але виглядає вона як «київський ізвозчик» [ДАТО 1: 24 зв].

З вересня 1922 року В.Гнатюк отримував місячну зарплатню в розмірі 40 тис. м. [ДАТО 1: 198 а], одноразовий виклик лікаря коштував 50 тис. м. [ДАТО 1: 174]. Від 3 березня 1923 р. йому підвищили зарплату до 200 тис. м., В.Гнатюк жартував, що в такому розмірі «...перед війною її не мали президенти і міністри» [ДАТО 1: 198 г]. Однак вартість продуктів харчування, порівняно з його зарплатою, була високою. Наприклад, 1 кг м'яса коштував 36 тис. м., сала – 20 тис. м., кави – 54 тис. м., 1 л молока – 100 тис. м., яйце – 360 тис. м. тощо [ДАТО 1: 199].

«Літературно-науковий вісник», у якому працював коректором В.Гнатюк, практично від 1924 року не видавався, тому він втратив і цей скромний заробіток [ДАТО 1: 226 зв]. В.Качкан писав про нього, що «Таким прийшов в українське народознавство галичанин, аби своїми руками підняти на висоти всеєвропейської науки такі пласти, що до сили цілим

поколінням» [Качкан: 1994: 127; ДАТО 15: Арк. 1]. Його новаторсько-дослідницька праця сприяла не лише збереженню національної культурної спадщини, але й її популяризації серед загалу.

Незважаючи на невиліковну хворобу, складні побутові умови і важке матеріальне становище, В.Гнатюк відіграв надзвичайно важливу роль в українській науці.

Література: *Черемшинський 1996:* Черемшинський О. Дружба і співпраця Володимира Гнатюка з Іваном Франком // Русалка Дністрова. – 1996. – № 19. – С. 2.; *Черемшинський 1998:* Черемшинський О. Дружба академіків-земляків: [В. Гнатюк та К. Студинський] // Русалка Дністрова. – 1998. – № 21 – 22. – С. 16.; *Герета 1996:* Герета І. Володимир Гнатюк: сім етюдів про вченого на його 125-річчя // Тернопілля '96: Регіон. річник. – Тернопіль, 1996. – С. 101 – 107.; *Мушинка 1996:* Мушинка М. Взаємини Михайла Коцюбинського з Володимиром Гнатюком // Народна творчість та етнографія. – 1996. – № 4. – С. 11 – 19.; *Мушинка 1975:* Мушинка М. Володимир Гнатюк – дослідник фольклору Закарпаття: Праці Історично-Філософської Секції. – Париж – Мюнхен, 1975. – 118 с.; *Мушинка 1998:* Мушинка М. Найвизначніший фольклорний збірник русинів-українців Закарпаття: (Про діяльність вченого В. Гнатюка, його праці) // Берегиня. – 1998. – № 3 – 4. – С. 4 – 8.; *Мушинка 2002:* Мушинка М. Академік Володимир Гнатюк як дослідник фольклорних скарбів Закарпатської України // Народна творчість та етнографія. – 2002. – № 5 – 6. – С. 3 – 14.; *Купчинський 1999:* Купчинський О. Українознавчі студії Володимира Гнатюка // Київська старовина. – 1999. – № 2. – С. 72 – 81.; *Романів 1996:* Романів О. Володимир Гнатюк і Наукове Товариство ім. Шевченка // Форум. – 1996. – № 2. – С. 10 – 12.; *Сапеляк 2004:* Сапеляк О. Володимир Гнатюк – секретар етнографічної комісії // Народознавчі зошити. – 2004. – Вип. 5 – 6. – С. 794 – 796.; ДАТО 18: ДАТО. – Ф. Р-3443. – Оп. 1. – Спр. 18. – 12 арк.; ДАТО 1: ДАТО. – Ф. Р-3443. – Оп. 1. – Спр. 1. – 273 арк.; ДАТО 14: ДАТО. – Ф. Р-3443. – Оп. 1. – Спр. 14. – 12 арк.; *Качкан 1994:* Качкан В. Обшари його таланту // Вітчизна. – 1994. – № 1 – 2. – С. 127.; ДАТО 15: ДАТО. – Ф. Р-3443. – Оп. 1. – Спр. 15. – 5 арк.; ДАТО 13: ДАТО. – Ф. Р-3443. – Оп. 1. – Спр. 13. – 2 арк.

Володимир Качкан, д.ф.н., проф. (Івано-Франківськ)

ББК 83.3 (4УКР)

УДК 398 (477)

**За традицією Володимира Гнатюка (осмислення діяльності фольклористичних імен:
Анастасія Качкан – Параска Плитка)**

На польовому та архівно-історичному матеріалі проаналізувано надбання двох жінок-фольклористок, що репрезентують діаметральні етнографічні пласти - Бойківщину й Гуцульщину та ввести їх імена в науковий набуток як продовження традицій В.Гнатюка.

Ключові слова: фольклор, традиції, історизм, досвід, художність, науковий обіг

Volodymyr Kachkan Following Volodymyr Hnatiuk's tradition (comprehension of folklore names reality: Anastasia Kachkan — Paraska Plyta)

The article attempts to analyze the achievements of two women folklore study researches that represent diametrically ethnographic layers – Boiko and Hutsuls regions and enter their names in the scientific acquisition as a continuation of traditions V. Hnatiuk using field and archival and historical material.

Key words: folklore, traditions, historical, experience, artistry, scientific use.

Незнищенність народу якраз виявляється у тому, що він – творець, вічний, безконечний. П'ючи з ручаїв народжений попередніми і примножений наступними поколіннями досвід, вікопомні традиції, кожний народ додає до історичним часом законсервованого усе нове й нове. Так напластовується найцінніше, а в поступі відмежовується маловартісне – і залишається нації скарб.

Духовні надбання українців, їх предковічні обереги – то і є якраз те небо, під яким убереглася нація, її ядровий етнос. Ні нашестя монголо-татарських завойовників, ні кровопролитні міжкняжі бойовища, ні лядські намагання винародовити українство, ані